

OSMANLI KÜLTÜR MİRASIMIZ

TABAKÂT VE ÂDÂB-I MÜFESSİRÎN

GİRÎDÎ SIRRI PAŞA

SADELEŞTİREN
MUSTAFA TALU

TABAKÂT VE ÂDÂB-I MÜFESSİRÎN

Girîdî Sırrı Paşa

Sadeleştiren

Mustafa Talu

Proje	:	Osmanlı Kültür Mirasımız
Proje Genel Yönetmeni	:	Doç. Dr. Feyza Betül Köse
Proje Editörü	:	Asım Sarıkaya
Kitap Adı	:	Tabakât ve db-ı Mfessirn
Müellif	:	Girîdî Sırrı Paşa
Sadeleştiren	:	Mustafa Talu
Editör	:	Arş. Gör. İrfan Kara
ISBN	:	978-605-74658-8-7
SAMER Yayınları	:	72
Proje Kitaplığı	:	19
Dizgi & Kapak	:	SAMER

KS Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres : KS Avřar Kampüsü

Onikiřubat/Kahramanmaraş

İletifim : 0344 300 47 59

e-posta : samer@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş-2021

SADELEŐTİRENİN ÖNSÖZÜ

Tefsir, Hz. Peygamber döneminden itibaren günümüze kadar ilk günkü önemini muhafaza eden ve Kur'an'ın anlaşılması için gerekli alt yapı ve metodu ihtiva eden bir ilimdir. Bu ilim ile meşgul olmuş kişilerin yani müfessirlerin, özlü bir şekilde hem hayatlarına hem de çalışmalarına yer veren eserler, yine bu ilimle uğraşan âlimler tarafından kaleme alınmış ve böylece "Tabakât" adı verilen eserler ortaya çıkmıştır. Bu tabakât türü eserlerden özellikle Tefsir ilminin doğuşunu ve erken dönemini müstakil olarak inceleyenler ayrı bir önem arz etmektedir. Bu nitelikteki eserlerden biri, Girîdî Sırrı Paşa'nın Meryem suresinin tefsirini konu edinen *Sırrı Meryem* adlı eserinin mukaddimesindeki bölümdür. Öyle ki, önemine binaen henüz *Sırrı Meryem* yayınlanmadan evvel damadı Muhammed Ali Aynî tarafından bu bölüm "Tabakât ve Âdâb-ı Müfessirîn" adıyla müstakil bir risâle şeklinde yayınlanmış ve son kısmına da Sırrı Paşa'nın biyografisi eklenmiştir.¹

İslamî ilimler, ilk dönemlerde olduğu gibi son Osmanlı döneminde ve günümüzde de her zaman saygınlığını korumuştur. Son Osmanlı dönemine baktığımızda, sadece Sırrı Paşa özelinde bile bu ilimlerin özellikle de Tefsir'in ne denli yer tuttuğunu görmek mümkündür. Müellifin Tefsir'deki yetkinliği eserlerinde bariz bir şekilde görülmekte ve dolayısıyla onun bu yetkinliğinin günümüz insanının istifadesine sunulması büyük bir önem taşımaktadır. Hatta müellifin bu risalesinin Türkçe yazılan ilk Tefsir Tarihi eseri

¹ Cemal Kurnaz, "Sırrı Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2009), 37/128.

olduğundan da bahsedilmektedir.² Zikredilen bu önemine binaen Sırrı Paşa'nın eserini günümüz Türkçesine aktarmayı amaç edindik.

Sadeleştirmede takip ettiğimiz yöntemleri şöyle sıralamamız mümkündür:

1. 22 Nisan 1312 tarihli Muhammed Ali Aynî tarafından Dersaadet/İstanbul'da yayımlanan nüshayı esas aldık.

2. Sadeleştirmeyi olabildiğince metne sadık kalarak yapmaya gayret ettik. Bununla beraber bazı yerlerde mananın daha iyi anlaşılması için açıklamalara yer verdik. Açıklama yaptığımız yerlerin, metnin orijinalinde olmadığına anlaşılması için sadeleştiren anlamında "sad.", editör notları içinde "ed." ifadesine yer verilmiştir. Ayrıca metni yeniden numaralandırdık.

3. Metin içerisinde geçen tarihler hicrî yıl esas alınarak verildiği için tarihlerin başına "h." ifadesini ekledik.

4. Metinde hâlihazırda kullanılmayan tamlama ve kelimeleri, anlam kaybı yaşanmamasına azami dikkatle birlikte günümüz Türkçesiyle ifade ettik.

5. Metinde genellikle kısa cümleler olmakla beraber yer yer geçen uzun cümlelerin anlaşılması konusunda da herhangi bir olumsuzluk bulunmadığından herhangi bir müdahalede bulunmadık.

6. Metin içerisinde şahıs isimlerinden önce zikredilen ve genellikle övgü ifade eden kelime ve tamlamaları kaldırdık. "Hz. İmam Ali", "Cenâb-ı Mürtezâ" ve "Cenâb-ı Faruk" gibi ifadelerin yerine Hz. Ali ve Hz. Ömer ifadelerini kullandık.

7. Hz. Peygamber için kullanılan bazı ifadelerin bir kısmını okuyucu tarafından daha iyi anlaşılması için çıkardık. "Sâhibü'l-Kur'ân" gibi ifadeleri, Hz. Peygamber ve Resulullah olarak değiştirdik.

² Bk. Mesut Okumuş, "Darülfünun İlahiyat Fakültesi Muallimi Cevdet Bey ve "Tefsir Tarihi" Adlı Eserinin Tefsir Tarihi Yazıcılığındaki Yeri", *Darülfünun İlahiyat Sempozyumu* (18-19 Kasım 2009), 431.

8. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere Sırrı Paşa'nın hayatı ve eserleri metnin orijinalinde yer aldığı için ayrıca biyografisine yer vermedik. Bununla birlikte metnin sonuna eklenmiş olan biyografiyi okuyucunun metne geçmeden Sırrı Paşa'yı tanınması açısından metinden önce zikredilmesini uygun gördük. Ayrıca bu biyografiye ek olarak günümüzde Sırrı Paşa ile ilgili yapılan ve tespit ettiğimiz çalışmalarını ilave olarak zikrettik.

Sadeleştirme çalışmamızın bu aşamaya gelmesinde bizleri teşvik eden ve bu konuda gerekli tashih, tenkit ve önerileriyle tüm desteklerini seferber eden Proje Yürütücüleri Doç. Dr. Feyza Betül Köse ve Arş. Gör. Asım Sarıkaya Hocalarıma, çalışmanın editörlüğünü yapan Arş. Gör. İrfan Kara Hocama ve ayrıca bu süreçte manevi destek ve yardımını esirgemeyen kıymetli eşim Ayşe Talu Hanım'a teşekkürü bir borç bilirim.

Mustafa TALU
Kahramanmaraş - 2021

Giridi Sırrı Paşa (1844-1895)

GİRİDÎ SIRRI PAŞA'NIN HAYATI*

Sırrı Paşa, Girit'in Kandiye şehrinde Helvacızâde Salih Efendi'nin soyundan h.1260 yılında dünyaya gelmiştir. Gençliğinde meşhur Cevrî Efendi'den ilim tahsil etmiştir. 1277 yılında Cezire'nin merkez idaresi olan Haniye'ye giderek bir müddet evkâf kitabetinde bulunmuştur. Ardından İstanbul'a gelmiş, bir müddet arayıştan sonra Yenişehir-i Fener'e gitmiştir. Orada merkez Meclis Kitabeti'nde Vezir Tepedelenli İsmail Paşa ile Hasan Tahsin Paşa'nın divan efendiliklerinde bulunmuştur. Tepedelenli İsmail Paşa'nın Hudâvendigâr valiliği esnasında Bursa'ya giderek yine Vezir Tepedelenli'ye divan efendiliği yapmıştır. Eski Sadrazam Ethem Paşa'nın Yanya Valiliği'nde kitâbet-i husûsiyesinde bulunmuştur. 1284'te Yanya, 1285'te Aydın vilayetlerinde mektupçu muâvinliklerini ifa etmiştir. 1286'da Prizren vilayetinin kuruluş döneminde mektupçuluk göreviyle Prizren'e giderek birkaç yıl kaldıktan sonra İstanbul'a dönmüştür. 1289'da Tuna vilayeti mektupçusu olmuştur. 1292'de Tuna vilayetinin merkezi olan Rusçuk'tan Bihke ve oradan Banaluka mutasarrıflıklarına (sancak bölgesi) giderek Banaluka'dan da 1293 Mayıs'ında Vidin'e mutasarrıf (sancak beyi) olmuştur. Kaybedilen savaşta Vidin'de bulunmuş, daha sonra izinli olarak İstanbul'a dönüşüne müteakip 1294 maliye yılı haziranında Şumnu Varna Komiserliğine görevlendirilmiştir. Yine 1294 yılı içinde Karesi Mutasarrıflığına getirilmiştir. 1295 maliye yılı martının birinci günü Trabzon Valiliğine tayin olunmuştur. Trab-

* Bu bölüm risalede "*Sâhib-i Eserin Terceme-i Hali*" başlığıyla metnin son bölümünde yer almaktadır. Okuyucunun metne geçmeden Sırrı Paşa'yı tanınması adına metinden önce zikredilmesi uygun görülmüştür. (sad.)

zon'da görevinden ayrılarak İstanbul'a dönüşünden birkaç ay sonra 1297 yılı 29 Aralık ayında Kastamonu Valiliği'ne görevlendirilmiştir. 1298 yılı Ocak ayının beşinde görevli olduğu Kastamonu'dan ikinci kez Trabzon Valiliği'ne tayin edilmiştir. 1300 yılı kasım ayının 17'sinde Trabzon'dan Ankara Valiliği'ne görevli olarak tayin edilmiştir. 1302 Temmuzunda Sivas Valiliği'ne tayin edilmiştir. 1304 recep ayının 24'ünde Sivas'tan Diyarbakır, 1306 recep ayının 24'ünde Adana, 1307 yılı kameri ay olan Rebülevvel ayının 29'unda Bağdat Valiliklerine giderek burada da 1307 maliye yılı temmuzuna kadar bulunmuştur. Bağdat'tan Diyarbakır Valisiyle becayiş edilmiştir. 1310 yılı Eylülü sonlarına kadar Diyarbakır'da bulunup tedavisi için izinli olarak İstanbul'a gelmiştir. Yakalandığı kalp hastalığıyla bir yıldan fazla bir süre burada da uğraştığı halde herhangi bir sebeple şifa bulamamaya henüz olgunluk yaşındayken 1313 yılı Cemâziyelâhiresinin 24'ü Çarşamba gecesi saat bir civarında aklen ve kalben kendisini terbiye ettiği üzere ruhunu teslim etmiştir.

Allah ruhuna huzur versin, firdevs cennetlerinde bol fütuhât nasip etsin. Merhum Sırrı Paşa, Padişah'ın emriyle Sultan Mahmut Türbesi hazîresi içerisinde Rahman'ın rahmetine emanet edilmiştir.

Yukarıda zikredilen memuriyetlerinin tümünde merhumun hakikaten önemli hizmetler ifa ettiği ve pek çok faydalı eser ortaya çıkarmaya vakıf olduğu görülmüştür. Merhum bugün halk nazarında olan ülfet ve itibarını hayatının hiçbir dakikasını boş geçirmeme özelliğiyle elde etmiştir.

Eserleri

Adı

Cilt Sayısı

Sırr-ı Kur'ân

3

Ahsenü'l-Kasas

3

Sırr-ı Furkân

2

Sırr-ı İnsan	1
Sırr-ı Tenzîl	1
Sırr-ı İstiva	1
Rü'yet-i Bârî Hakkında Risâle	1
Şerh-i Akâid ve Haşiyelerinin tercümesi	2
Nakdu'l-Kelâm fî Akâidi'l-İslâm	1
Arâü'l-Milel	1
Rûh	1
Nûru'l-Hüdâ li-men İstehda	1
Mektubât-ı Sırrı Paşa	3
Galatât	1
Numûne-i Adâlet	1
Lek Dukakin ³	1
Mektûbât*	
Nutuk*	
Mâkâlât*	
Mi'yârü'l-Makâl*	
Âsâr-ı Hame-i Sırrı Paşa*	
Sırr-ı Meryem*	

³ Arnavutların ahlak ve eski adetleri hakkındadır.

* Son altı eser metnin orijinalinde olmayıp bizim tespit ettiğimiz eserlerdir. Bu eserlerin dışında o dönem yayın hayatında yer alan *Mecmûa-i Ulûm* dergisinde yazmış olduğu yazıları mevcuttur. (sad.)

Merhumun yazılanlara dâhil edilmemiş daha pek çok yazı ve mektupları vardır ki, bunların toplanarak ayrıca bir risale şeklinde neşri kararlaştırılmıştır.

HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Tespit ettiğimiz kadarıyla müellif, 1 doktora tezi, 10 yüksek lisans ve birçok ilmî makaleye konu olmuştur.

Doktora tezi:

Köksal, Ahmet, *Giritli Sırrı Paşa (1844-1895)*, Atatürk Üniv. SBE, Erzurum 2013.

Yüksek Lisans Tezleri:

1. Akyel, Ömer Faruk, *Giritli Sırrı Paşa'nın Tefsir Yöntemi ve Sırr-ı Furkân Adlı Eseri*, Osman Gazi Üniv. SBE, Eskişehir 2018.

2. Çakmak, Abdullah, *Giritli Sırrı Paşa'nın Kelâmî Görüşleri*, Uludağ Üniv. SBE, Bursa 2011.

3. Gülşen, Ekrem, *Giritli Sırrı Paşa ve Tefsir İlmindeki Yeri*, Marmara Üniv. SBE, İstanbul 1992.

4. Kılıç, İsmail, *Giritli Sırrı Paşa'nın Ahsenü'l-Kasas İsimli Eseri ve Tefsir İlmindeki yeri*, İstanbul Üniv. SBE, İstanbul 2000.

5. Koçkuzu, A. Halim, *Giritli Sırrı Paşa ve Tefsirdeki Metodu*, Selçuk Üniv. SBE, Konya 1992.

6. Narman, Aykut, *İzmit Kapanca'da Sırrı Paşa Konağı Koruma ve Değerlendirmesi*, Yıldız Teknik Üniv. FBE, İstanbul 2001.

7. Önder, Murat, *Giritli Sırrı Paşa Araü'l-Milel Adlı Eseri ve Mezhepler Tarihindeki Yeri*, Selçuk Üniv. SBE, Konya 2006.

8. Özel, Elif, *Giritli Sırrı Paşa'nın Türk Düşüncesine Katkıları Mi'yârü'l-Makâl Adlı Eserinin Tercümesi ve Mantık Anlayış*, Gazi Üniv. SBE, Ankara 2012.

9. Şengül, İnci, *Sırrı Paşa'nın Galatat Adlı Eseriyle İbn-i Kemal'in Galata-tü'l-Avam Adlı Eserinin Tercümesinin Anlamsal Bakımdan Karşılaştırılması*, İstanbul Üniv. SBE, İstanbul 2019.

10. Uçar, Fikret, *Mektûbât-ı Sırrı Paşa'nın Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Gaziantep Üniv. SBE, Gaziantep 2012.

KAYNAKÇA

Altıkulaç, Tayyar. "Mehdevî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 28/367-368. Ankara: TDV Vakfı Yay., 2003.

Âşıkutlu, Emin. "Mütkn". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/221-222. İstanbul: TDV Yay., 2006.

Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: Hadisevi, 2006.

Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh: Tâcü'l-Lüga ve Sihâhü'l-Arabiyye*. Beyrut: Daru'l-ilmi li'l-Melâyin, 1990.

Erünsal, İsmail E. "Verrâk". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ek-2/654-660. Ankara: TDV Yay., 2019.

Kandemir, M. Yaşar. "Hâfız". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 15/78-80. İstanbul: TDV Yay., 1997.

Kâtib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfu'z-zunûn 'an esami'l-kütüb ve'l-fünûn*. Bağdat: Mektebetü'l-Müsenna, ts.

Kurnaz, Cemal. "Sırrı Paşa". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37/127-129. İstanbul: TDV Yay., 2009.

Okumuş, Mesut. "Darülfünun İlahiyat Fakültesi Muallimi Cevdet Bey ve "Tefsir Tarihi" Adlı Eserinin Tefsir Tarihi Yazıcılığındaki Yeri". *Darülfünun İlahiyat Sempozyumu* 18-19 Kasım 2009. 425-434.

TABAKÂT VE ÂDÂB-I MÜFESSİRÎN

Girîdî Sırrı Paşa

TAKDİM

Merhum Sırrı Paşa'nın ardında bıraktığı eserlerden biri olan *Tabakât ve Âdâb-ı Müfessirîn*, müellifin Meryem suresi için *Sırr-ı Meryem* adı altında Türkçe kaleme aldığı bir tefsir-i şerife mukaddime yerine yazılmışsa da, Sırr-ı Meryem'in basılmasına daha bir hayli zamana ihtiyaç olduğundan, bu eserin ondan ayrılması ve ayrı bir risâle şeklinde basılarak merhumun eserlerini özlemle bekleyenlere ithaf olunması uygun görülmüştür.

Risâlenin sonuna eserin sahibinin kısa bir biyografisi de eklenmiştir.

Mehmet Ali Aynî
Haydarpaşa-22 Nisan 1312

A. TEFSİR İLMİ

Tefsir ilmi; Kur'an lafızlarının söyleniş keyfiyetinden, sözlük ve ıstilahî anlamlarından,⁴ sarf ve nahivle ilgili hükümlerinden,⁵ lafızların cümle içinde kazandıkları ikincil manalardan,⁶ nesih bilgisinden, sebab-i nüzulden ve müphem konuların açıklığa kavuşmasını sağlayan kıssalardan bahseder.

B. TABAKAT-I MÜFESSİRİN⁷

1. Birinci Tabaka: Sahabe

Dört halife, İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, Ebû Musa el-Eş'arî, Abdullah b. Zübeyr, Enes b. Mâlik, Ebû Hureyre, Câbir ve Abdullah b. Amr b. el-Âs'tır.

⁴ Örneğin "salât" gibi -ki sözlük anlamı duadır- ıstilahî anlamı ise hususi hareketler ve bilinen erkândan ibarettir.

⁵ Ahkâm-ı efrâdiye: Kur'ân lafızlarının sarf ve ıstikak; Ahkâm-ı terkibiyye ise nahiv yönüyle incelenmesidir.

⁶ Meânî ilmüne nisbetle -(meâniy-i sâneviyye) ikincil manalar- mütekellim kelimünde ta'rif, tenkir, takdim, te'hir gibi bir takım husûsiyetleri irat etmeye dâi olan itirazdan ibarettir. Nitekim -(meâniy-i evvel) birincil manalar da- bu husûsiyetlerle beraber asıl manadan ibarettir. Beyan ilmüne nisbetle -(meâniy-i sâneviyye) ikincil manalar- mecâzi ve kinâyeli manalar demektir. Nitekim -birincil manalar da- muktaza-i hale riayet etmekle beraber medlûlâtı mutâbikiyye demektir.

⁷ Bu bölümde takip edilen sıralama ve ravilerle ilgili bilgiler yazar tarafından Kâtib Çelebi'den aynen aktarılmıştır. Kâtib Çelebi'nin sadece ismen zikrettiği ravilerle alakalı ek bilgiler verilerek de eser zenginleştirilmiştir. Yazar Dördüncü Tabaka ve Ebu'l-Abbâs el-Mehdevî başlıkları altında *Keşfu'z-zunûn* adlı eseri esas aldığına işaret etmektedir. Krş. Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn 'an esa-mi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Dârü İhyâ'it-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 1/427-431. (ed.)

1.1. Ali b. Ebî Tâlib

Dört halife içinde tefsir rivâyeti ile en meşhur ve şöhret sahibi olan Ali b. Ebî Tâlib'dir. Diğer üç halifeden tefsir rivâyetleri oldukça nadirdir. Bunun sebebi ise diğer üç halifenin de önceden vefat etmeleridir. Hz. Ali'den pek çok meşhur kişi tefsir rivâyeti almaktan dolayı mesut olmuşlardır. İbn Mes'ûd'un tevâtür derecesindeki şu meşhur: "Bu Kur'ân, yedi harf üzerine nazil olmuştur. Hiçbir harf yoktur ki onun zahiri ve batını anlamı olmasın. Hz. Ali'de onun hem zâhirinin hem de bâtınının bilgisi vardır." sözü Hz. Ali hakkında doğru bir şahitliktir.

1.2. İbn Mes'ûd

Bu faziletli kişiden nakledilen rivâyetler, Hz. Ali'den nakledilmiş olan rivâyetlerden de fazladır. İbn Mes'ûd h. 33 yılında Medine'de vefat etmiştir.

1.3. Abdullah b. Abbâs

Tercümânü'l-Kur'ân, Ümmetin Âlimi, Reisü'l-Müfessirin gibi sıfatlara sahip seçkin bir sahabîdir. H. 68 yılında vefat etmiş, Taif'e defnedilmiştir. Hz. Peygamber'in "Allah'ım onu dinde anlayışlı kıl ve ona te'vili öğret" duasına mazhar olması sebebiyle tefsir ilminde parmakla gösterilen biri olmuş, kendisinden rivâyet edenlerin sayısı sayılamayacak dereceye kadar ulaşmıştır. Bu âlimden tefsir rivâyetinde bulunanlar arasında h. 143'te vefat eden Ali b. Ebî Talha el-Hâşimî'nin tariki en sağlam tarik olup, İmam Buhârî dahi Sahih'inde ona itimat etmiştir.

Abdullah b. Abbâs'la sona eren güvenilir tariklerden biri de h. 120 yılında vefat eden Kays b. Müslim el-Kûfî'nin Atâ b. Sâib'ten olan rivâyetinin tarikidir. Siyer sahibi İbn İshâk'ın tariki de bu güvenilir tariklerdendir. En zayıf olanları ise h. 146'da vefat eden Kelbî'nin tarikidir.

Kelbî'nin esas adı Muhammed b. es-Sâib'dir. H. 150'de vefat eden Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî'nin tariki de onun gibidir. Ancak Mukâtil'in rivâyetindeki ret gerekçesi olan görüşlerin onda mevcut olmama-

sı nedeniyle Kelbî'nin tariki buna tercih edilir. H. 102'de vefat eden Dahhâk b. Müzâhim el-Kûfî ise İbn Abbâs'ın yüce sohbetine katılmaya nail olamadığından bununla İbn Abbâs arasındaki rivâyet tariki munkatıdır.

1.4. Übey b. Ka'b

İhtilâflı olmakla birlikte h. 20 tarihinde vefat eden Übey b. Kâ'b'tan büyük bir nüsha nakledilmiş ki, onu Ebu'l-Ca'fer er-Râzî, Rebî' b. Enes'den, o da Ebu'l-Âliye vasıtasıyla Übey b. Ka'b'dan rivâyet etmiştir. İşte bu sahîh bir isnaddır. Übey b. Ka'b, Hz. Peygamber döneminde Kur'ân'ı cem eden dört kişiden birisidir. Sahabenin kâriyelerinden ve Seyyidü'l-Kurrâ idi.

1.5. Enes b. Mâlik

H. 91'de Basra'da vefat etmiştir.

1.6. Ebû Hureyre Abdurrahman b. Sahr

İhtilâflı olmakla birlikte h.57'de Medine'de vefat etmiştir.

1.7. Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb

H. 73 yılında Mekke'de vefat etmiştir.

1.8. Câbir b. Abdillâh el-Ensârî

H. 74'te Medine'de vefat etmiştir.

1.9. Abdullah b. Amr b. el-Âs es-Sehmî

H. 63 tarihinde vefat etmiştir. Sahâbe devrinin sonunda kendilerini ilimle işigale hasreden dört Abdullah'tan biridir.

1.10. Zeyd b. Sâbit el-Ensârî

H. 45'te vefat etmiştir. Hz. Peygamber'in kâtibidir.

Zikrettiğimiz bu değerli kişiler, her ne kadar müfessir sahabeden sayılır iseler de kendilerinden nakledilmiş olan tefsir rivâyeti az miktardadır.

2. İkinci Tabaka: Tâbiin

İbn Abbâs'ın Ashabı

2.1. Mücâhid b. Cebr el-Mekkî

Tâbiinin önde gelen müfessirlerdendir. Son derece zâhit, âbid ve övülen bir kişidir. Hz. Ömer'in hilafeti zamanında, Hz. Peygamber'in hicretinin 21. yılında Mekke'de dünyaya gelmiş ve h. 103 yılında yine orada vefat etmiştir. Künyesi Ebu'l-Haccâc'dır. Babasının isminin tasğir sigasıyla Cübeyr olduğu da söylenmiştir. Mücâhid'in "Kur'ân'ı İbn Abbâs'a otuz kere arz etmişimdir" dediği rivâyet edilir. İmam Şâfiî, İmam Buhârî, onun tefsirine itimat etmişlerdir.

2.2. Saîd b. Cübeyr

Zühd ve ibadetle meşhur olan büyük râvilerden biridir. Haccâc-ı Zâlim h. 94 yahut 95'te onu şehit etmiştir. Haccâc ile kıssası meşhurdur.

2.3. İkrime

Bu ismin güvercin anlamındaki ikrimeden⁸ geldiği rivâyet edilmiştir. İkrime b. Abdullah el-Berberî; İbn Abbâs'ın azatlısı, Tefsir ve Hadis ilminde tâbi olunan imamlardan ve Medine fakihlerindedir. H. 105 ya da 107'de Mekke'de vefat etmiştir.

2.4. Tâvus b. Keysân el-Yemânî

Künyesi Ebû Abdurrahman el-Himyerî'dir. Asıl ismi Zekvân olup Tâvus'un onun lakabı olduğu da söylenmiştir. Fakih ve faziletli bir kişiydi. H. 106 yılında Mekke'de vefat etmiştir.

⁸ "عكرمة" sözlükte dişi güvercin anlamına gelmektedir. Bk. İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcü'l-Lüga ve Sihâhü'l-Arabîyye* (Beyrut, Daru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1990) 6/268. (ed.)

2.5. Atâ b. Ebî Rebâh el-Mekkî

Sika fakihlerden olup ancak çokça irsâl yapan/kesîrû'l-irsâl idi. Yani hadis rivâyet ederken, diğeri muhaddislerin âdeti üzere “Haddesena fulân an Resûlillah” demeyip isnadı düşürerek yalnız “Kâle Resûlullah” derdi. H. 114’te vefat etmiştir.

İbn Mes’ûd’un Ashabı

2.6. Alkame b. Kays

Tefsir ve Hadis kitaplarında Alkame mutlak olarak zikredildiğinde kastedilen bu kişidir. Tâbiînün meşhur ulemasından ve aşağıda zikredilecek İbrâhîm en-Nehâî’nin annesinin amcası, Alkame b. Kays b. Abdillâh en-Nehâî’dir. Ebû Sebîl diye künyelenirdi. Hiç çocuğu olmamıştır. Ulemanın büyükleri, kendisinin şanı konusunda ittifak etmişlerdir. İbn Mes’ûd’a şeklen çok benzerdi. Vefat tarihi ihtilâflı olup h. 62, 70 ve 102 diyenler vardır.

Alkame b. Vakkâs el-Leysî ise sahâbeden olup Hz. Peygamber döneminde doğmuş, Hendek Savaşı’na katılmış, Abdülmelik b. Mervân’ın döneminde Medine’de vefat etmiştir.

2.7. Esved b. Yezîd en-Nehâî

Meşhur bir âbidir. Her iki gecede bir Kur’ân’ı hatmederdi. H. 74 veya 75 yılında vefat etmiştir.

2.8. İbrâhîm en-Nehâî

İbrâhîm b. Yezîd b. Kays b. el-Esved b. Amr b. Rebîa en-Nehâî el-Kûfî’dir. Yaşadığı dönemde ilimde öncülüğü elde etmiş, faziletli, zâhid bir kişiydi. Hz. Âişe’yi görme şerefine nail olmuştur. H. 95 veya 96 tarihinde vefat etmiştir.

2.9. Şa'bî

Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl veya İbn Abdillâh b. Şerâhîl'dir. Kûfeli meşhur bir tâbiîndir. Pek çok sahâbeden hadis rivâyet etmiştir. Hatta beş yüz kadar sahâbeyle görüştüğü bizzat kendisinden rivâyet edilmiştir. Hz. Osman'ın hilafetinin altıncı senesinde doğmuş, h. 103, 104, 105 ya da 106 yılında seksen küsur yaşındayken vefat etmiştir. Karakteri biraz mizaha meyilliymiş.

Zeyd b. Eslem'in⁹ Ashabı

2.10. Abdurrahman b. Yezîd b. Kays

Esved el-Kûfî en-Nehâî'nin kardeşidir. H. 83 yılında Cemâcim adı verilen yerde vefat etmiştir.

2.11. Mâlik b. Enes

Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî, Medine şehrinin imamıdır. Mezhep sahibidir. Tâbiînden mi yoksa Tebeu't-tâbiînden mi olduğu ihtilâflıdır. H. 93'te doğmuş, h. 189 yılının Rebîulevvel ayında seksen altı yaşında vefat etmiştir. Dedesi Ebî Âmir'in sohbetine katılıp katılmadığı konusu da ihtilâflıdır. Asbahî, Yemen meliklerinden Zî Asbah'a mensub demektir ki Mâlik b. Enes bu soydan gelmektedir.

2.12. Hasan Basrî

Hasan b. Ebî'l-Hasan el-Basrî, tâbiînin faziletli ve ilimde üstün olanlarından gayretli bir imamdır ki zühd, ilim ve hakkın izharında hâiz olduğu yüce merteye izahtan varestedir. Otuz sene kadar kendisinde gülmek vaki olmamış ve bu süre zarfında ibadet mahallinden dışarı çıkmamıştır. Sahâbeden pek çok kişiyle görüşmüş ve kendisinden oldukça fazla hadis rivâyet edilmiştir.

⁹ Bu isim eserde Zeyd b. Müslim şeklinde yer almaktadır. Ancak yazarın esas aldığı eserde isim Zeyd b. Eslem şeklinde geçmektedir. Bk. Kâtib Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 1/430. (ed.)

Tefsir ve Hadis ilminde Hasan ismi mutlak olarak zikredildiğinde kastedilen kişi Hasan Basrî'dir. Şanınun yüceliği hususunda ittifak vardır. Hz. Ömer'in vefatından iki yıl önce doğmuş, h. 116 yılında seksen sekiz yaşında Basra'da vefat etmiştir.

2.13. Atâ b. Ebî Seleme

Atâ b. Ebî Müslim Ebû Osman el-Horasânî'dir. Babasının adı Meysere veya Abdullah'dır. İrsâl ve tedlîs¹⁰ ile bilinen sadûk¹¹ bir ravidir. H. 136'da vefat etmiştir.

2.14. Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî

Muhammed b. Kâ'b b. Selîm el-Kurazî¹² döneminin önde gelen âlimlerinden biri olup Hz. Peygamberin yaşadığı zamanda doğmuş ve doksan sekiz yaşında h. 117 yılında Medine'de vefat etmiştir.

2.15. Ebu'l-Âliye Rufey' b. Mihrân er-Riyâhî¹³

H. Ebû Bekir'in halifeliğinde İslâm'ı kabul etmiş meşhur bir tâbiüdür. Buhârî ve Müslim kendisinden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinin bir tefsiri vardır. H. 90 tarihinde vefat etmiştir.

2.16. Dahhâk b. Müzâhim

Horasan halkından olup tabiîndendir. Ebû Hureyre ve İbn Abbâs'tan hadis rivâyet etmiştir. Bu konuda kendisini bazıları zayıf addetmişlerse de,

¹⁰ Hadiste tedlîs iki kısımdır. Birincisi isnatta tedlîs, bir râvinin görüştüğü ancak kendisini dinlemediği kişiden ya da aynı dönemde yaşayıp görüşmediği bir kimseden, görüştüğünü ve ondan işittiğini zannederek rivâyette bulunmasıdır. Diğeri ise ravilerin tedlîsi (şüyûh tedlîsi) ise râvinin hadis dinlediği hocasını bilinen adı dışında farklı bir isim veya künye ile zikretmesidir.

¹¹ Ta'dîlin, Zehebî ve İrakî'ye göre üçüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis yazılır ve araştırılır. Bk. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: Hadisevi, 2006), 265-266. (ed.)

¹² Kurazî: ötre ve fetha ile okunarak "الفَرَطِي" Yahudi kabilesinden Kureyza'ya nispet edilir.

¹³ Eserde er-Rabâhî şeklinde geçmektedir. (ed.)

Ahmed ve İbn Maîn sika olduğuna işaret etmişlerdir. H. 150’de vefat etmiştir. Vefatıyla ilgili farklı tarihler de söylenmiştir.

2.17. Atiyye b. Saîd el-Avfî

İbn Cünâde el-Avfî el-Cedelî el-Kûfî. Künyesi Ebü’l-Hasan’dır. Sadûk râvilerden olmakla birlikte pek çok hata da yapmıştır. Şîî ve müdellis idi.¹⁴ H. 111’de vefat etmiştir.

2.18. Katâde b. Diâme es-Sedûsî

İbn Diâme, Ebü’l-Hattâb es-Sedûsî el-A’mâ el-Hâfız el-Müfessir. H. 117’de vefat etmiştir.

2.19. Rebî’ b. Enes

O, Ebû Hâtim el-Bekrî el-Basrî et-Tâbiî’dir. Sadûk râvilerden olmakla beraber İbn Hacer’in dediğine çok vehm¹⁵ sahibidir. H. 139’da vefat etmiştir.

2.20. Süddî

İsmâil b. Abdurrahman b. Kerîme. Meşhur bir muhaddistir. Onun hakkında Şumnî; “Süddî, Kufe ehlinden ve tâbiinden güvenilir bir müfessirdir. Şu kadarı var ki, Şîî olmayla itham edilmiştir.” demiştir. İbn Hibbân onun, “sikâ” olduğunu söylerken, Ebû Hâtim de aksine onu “zayıf” addetmiştir. Vefatı h. 127’dir. Ona, Medine’de bulunan Süd adı verilen mevkiye nispetle Süddî denilmiştir.

3. Üçüncü Tabaka

Bu tabakadaki müfessirler, sahâbe ve tâbiînin sözlerini bir araya getirmişlerdir.

¹⁴ Tedlîsin manası Atâ b. Ebî Seleme hakkında bilgi verilirken dipnotta açıklanmıştır. Oraya bakınız.

¹⁵ Hadiste vehm “الْوَهْمُ”; Râvînin hadisi hep zanla, bazen böyle, bazen şöyle tereddütlü olarak rivayet etmesidir. Bk. Aydınlı, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, 331. (ed.)

3.1. Süfyan b. Üyeyne

Üyeyne, göz anlamındaki “ayn” kelimesinin tasğirinden meydana gelen bir isimdir. Büyük babasının adı İmrân’dır. Kûfeli’dir. Tebeu’t-tâbiinden ve âlimlerin ileri gelenlerinden faziletli bir kimsedir. Kendisi pek çok kimseden rivâyet ettiği gibi kendisinden de rivâyet eden çoktur. “Kütüb-ü Sitte’nin müellifleri kendisinden hadis rivâyet etmiştir”. Mekke’de yaşamıştır. H. 107 senesinde doğmuş, h. 197’de vefat etmiştir. Bir gözü âmâydi.

3.2. Veki’ b. el-Cerrâh

Veki’ b. el-Cerrâh b. Melih b. Abdî, hâfız¹⁶ ve sikâdır. H. 129’da doğmuş, h. 176 veya 177 yılında vefat etmiştir.

3.3. Şu’be b. el-Haccâc

İbnü’l-Haccâc b. el-Verd el-Ezdî el-Vâsiti el-Basrî hâfızdır. Bu zat, büyük ve değerli âlim İbnü’l-Cevzî’nin dediği gibi, “Hadis ilminde Emîru’l-Mü’minîn idi”. Tâbiîn âlimlerinden bu yüce lakabı taşıyanlardan birisi de Süfyân es-Sevrî’dir. Şu’be h. 160 tarihinde vefat etmiştir.

3.4. Yezîd b. Hârûn

Yezîd b. Hârûn b. Zedân es-Sülemî’dir. Sika râvilerden olup mütkın¹⁷ ve âbid bir kimseydi. Doksan yaşlarına doğru h. 206 yılında vefat etmiştir.

3.5. Abdurrezzâk

İbn Hemmâm b. Nâfi’ el-Yemenî es-San’ânî’dir. Buhârî’nin hocalarındandır. Ma’mer, “Kendisinden ilim almak için uzaklardan gelinebilecek ahlaklı bir hâfız.” olduğunu söylemiştir. Buhârî *Târîhu’l-Kebîr*’inde hakkında,

¹⁶ Hadis nakil ve rivayetini meslek edinip çok miktarda hadisi ezbere bilen kimseye hâfız denir. Detaylı bilgi için bk. M. Yaşar Kandemir, “Hâfız”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1997), 15/78-80. (ed.)

¹⁷ Hadis rivayetinde dikkatli, titiz, sağlam ve güvenilir râvi veya muhaddis anlamında kullanılan terim. Detaylı bilgi için bk. Emin Aşıkutlu, “Mütkın”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2006), 32/221-222. (ed.)

“O, sika bir kimsedir, kitabından naklettikleri daha sahihtir.” demiştir. H. 211’de vefat etmiştir.

3.6. Âdem b. Ebî İyâs

Ebû İyâs’ın asıl adı Abdurrahman’dır. Horasan asıllı olup Bağdat’ta yetişmiştir. Buradaki hocalarından ilim aldıktan sonra Kûfe, Hicaz, Mısır ve Şam’a yolculuk etmiş, son olarak yerleştiği Askalan’da h. 220 yılında vefat etmiştir. Seksen sekiz yaşında vefat etmiştir. Allah’ın hayırlı kullarından, güvenilir, sağlam, âbid ve yüce ahlak sahibi saygıdeğer bir kimseydi. Verrâk idi.¹⁸ Vefat ettiğiğinde 88 yaşındaydı.

3.7. İshak b. Râheveyh

Ebû Ya’kûb el-Mervezî el-İmam ez-Zâhid es-Sika el-Müctehid’dir. O, İbn Hanbel’in dediği gibi “Hadis ilminde Emîru’l-Mü’minîn.” idi. Doğuda sünnetin ihyasına muvaffak olan kâmil bir isimdir. Duyulan bir mesele olmamıştır ki onu hıfzetmiş olmasın, bir şey hıfz etmemiştir ki onu unutsun. Râheveyh, babası İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî’nin lakabıdır. Râh Mekke’de doğduğundan, -Râh: Farsça “yol” demektir.- kendisine bu lakap verilmiştir. H. 238’de Nişabur’da vefat etmiştir.

3.8. Ravh b. Ubâde

Ravh b. Ubâde b. el-Âlâ b. Hasan b. Amr el-Basrî’dir. Çok hadis rivâyet etmiştir. Hadis, fıkıh ve tefsirde faydalı eserler tasnif etmiştir. Sika imamlardan birisidir. H. 205’te vefât etmiştir.

3.9. Abd b. Humeyd

Abd b. Humeyd b. en-Nasr el-Leysî’dir. Allah’ın isimlerinden birine izafe edilmeksizin kendisine “Abdu’l-Humeyd” ismi verilmiştir. Künyesi Ebû Muhammed’dir. İbn Hibbân ve diğerleri, onun sika ravilerden, hadis hafız-

¹⁸ Ortaçağ İslâm dünyasında kitap istinsahıyla uğraşan, kitap ve yazımıyla ilgili malzemeler satan, cilt yapan meslek mensuplarına verilen ad. Detaylı bilgi için bk. İsmail E. Erünsal, “Verrâk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yay., 2019), Ek-2/654-660. (sad.)

larından ve tefsir sahibi vakarlı kimselerden olduğunu söylemiştir. H. 249 senesinde vefât etmiştir.

3.10. Ebû Bekr b. Ebî Şeybe

Esas adı Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Absî'dir.¹⁹ Döneminin hıfzı en geniş olan kişisiydi. Kütüb-i sitte müellifleri, kendisinden hadis nakletmiştir. H. 235 yılında vefat etmiştir.

4. Dördüncü Tabaka

Keşfü'z-Zunûn'un sahibi bu tabakada Abdurrezzâk adında bir kişinin ismini zikretmiş ise de yanımızdaki tabakât kitaplarında yukarıda yer verdiğimiz Abdurrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Yemenî es-Sân'anî'den başkasının biyografisine rastlanmamıştır.

4.1. Ali b. Ebî Talha

Ali b. Ebî Talha Sâlim, Benî Abbâs'ın mevlâsıdır. Humus şehrinde yaşamış, İbn Abbâs'tan hadis irsâl etmişse de onu görmemiştir. H. 243 yılında vefat etmiştir.

4.2. İbn Cerîr

Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî'dir. Büyük bir tefsir ve meşhur bir tarih sahibi faziletli bir kimsedir. Telif ettiği eserleri ilminin genişliğine ve faziletinin enginliğine delâlet eder. Müçtehit imamlardan biridir. Kimseyi taklit etmemiştir. H. 224'te Âmül'de doğmuş, h.310 senesi Şevval ayının yirmi altısı Cumartesi gününün sonunda Bağdat'ta vefat etmiştir.

¹⁹ el-Absî, Gatafân kabilesinden bir soy olan Abs'a nispet edilir.

4.3. İbn Ebî Hâtim

Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebî Hâtim er-Râzî' dir.²⁰Bu kişi de tefsir ve tarih sahibidir. H. 327 yılında vefat etmiştir.

4.4. İbn Mâce

Mâce, Sünen sahibi Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî'nin lakabı olup atası değildir. *Kâmûsü'l-Muhîl'* te de böyledir. Ancak bazıları, "Mâce, validesinin ismi olup kendisi ona nispet edilmiştir. Nitekim Ebû Bekr b. Nukta ve İsmâil b. Uleyye, annelerine Nukta ve Uleyye'ye nispet edilmiştir." demiştir. İbn Mâce, Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî' dir ki, Nebî'nin hadislerini ezberleyen saygıdeğer bir kişidir. Şanının yüceliğine bu kâfidir ki, bazı hadis imamları kendisini Kütüb-i Sitte sahiplerinden İmam Mâlik'e karşılık olarak zikretmişlerdir. Bu sûretle kendisinin Sünen ismiyle müsemma olan kitabı, İbn Mâlik'in Muvatta'sının yerini tutmuş olur. H. 209 yılında doğmuş olup 273 yılı Ramazanın bitmesine üç gün kala pazartesi günü vefat etmiş ve salı günü de defnedilmiştir. Vefatı ettiğinde altmış dört yaşındaydı.

4.5. Hâkim

Ebû Abdullah b. Muhammed b. el-Biyya' dir. (Biyya, irab edildiği üzere be esre, ye ise şedde ve fetha ile sabit kılınmıştır.) Kendisi gerek metin ve isnad gerekse cerh ve ta'dil açısından hadisi şerifleri toplaması ve kavraması yönüyle "Hâkim" ünvanını almıştır. O, nadir görülen ve nadir bulunan kıymetli bir kimsedir. H. 378' de vefat etmiştir.

4.6. İbn Merdüveyh

Ahmed b. Mûsâ Ebü'l-Abbâs'tır. Bu kişiye Merdüveyh Mervezî denir. H. 235'te vefat etmiştir.

²⁰ Hâtim ve Râzî Rey şehrine nispet edilir. Rey Deylem bölgesinin önemli şehirlerinden olup, Kum ve Cibâl arasında yer alır. Râzî'nin sonundaki zê harfi zâiddir. Tıpkı Merv şehrine nispet yapılırken Mervezî denildiği gibi.

4.7. İbn Hibbân

Ebû Hâtim Ahmed b. Hibbân el-Büstî'dir. H. 4. asrın müsned sahibi büyük muhaddislerinden hâfız ve meşhur bir kişidir. H. 354 yılında vefat etmiştir.²¹

4.8. İbnü'l-Münzîr

İbrâhîm b. Münzîr b. Abdillâh b. Muğîre b. Abdillâh b. Hâlid b. Hizâm b. Huveylid el-Medenî'dir. İmam Buhârî'nin hocalarındandır. H. 235 yahut 236 yılında Medine'de vefat etmiştir.

5. Beşinci Tabaka

5.1. Ebû İshâk ez-Zeccâc

Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed'dir. Arap dili ve edebiyatında eşsiz bir âlim, kıymetli eserlerin sahibi faziletli ve gayretli biridir. Meşhur bir tefsiri vardır.²² H. 311 yılında seksen yaşında Bağdat'ta vefât etmiştir.

5.2. Ebû Ali el-Fârisî

Asıl adı, Hasan b. Ahmed'dir. Meşhur nahiv âlimlerindedir. H. 288'de Fesâ'da²³ doğmuş, 307 yılında Bağdat'a gelmiştir. Bir müddet burada kıraat eğitimiyle iştigal olduktan sonra Halep'e gidip bir müddet Seyfuddevle b. Hamedân'ın yanında kalmış ve işte bu esnada meşhur şair Ebü't-Tayyib Ahmed el-Mütenebbî ile görüşmüştür. Buradan da Fars'a gidip Adudüddevle b. Büveyhe'ye intisab ederek nahiv ilminde *Îzâh*, sarf ilminde *Tekmile* adlı eserleri kendisi Adudüddevle'ye ithaf ederek telif etmiştir. Bundan sonra Bağdat'a dönerek gürültü ve dedikoduyu terk ettiği yaşamın ardından vefât etmiştir.

²¹ Büstî: Afganistan'ın Kâbil şehrine bağlı Herat ile Gazne arasında ağaçları ve nehirleri çok olan Büst adlı beldeye nispet edilir.

²² Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbüh (ed.)

²³ Eserde Nisâ geçmektedir. (ed.)

5.3. Mekkî b. Ebî Tâlib

Ebû Muhammed b. Ebî Tâlib, ehl-i sünnet ve tasavvuf ehlinin önde gelenlerindenidir. Tefsir ve diğer ilimlerde uzmanlaşmış, zâhir ve bâtın ilimlerinde mâmur, rivâyeti çok bir âlimdir. Büyük bir tefsir kaleme almıştır. *Kitâbü'l-Kûf*'u önemli bir eseridir. H. 437'de Kurtuba'da vefat etmiştir.

5.4. Ebu'l-Abbâs el-Mehdevî²⁴

Keşfü'z-Zunûn adlı eserde bu kimsenin ismi, beşinci tabaka içerisindeki müfessirlerin isimleri arasında kayıtlı olsa da elimizde bulunan tabakât kitaplarında biyografisine rastlanmamıştır.

5.5. Ebû Bekr en-Nakkâş

Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan b. Ahmed el-Mevsilî el-Bağdâdî el-Mukrî el-Müfessir'dir. Onun Mağribî olduğunu söyleyenler de vardır. H. 351'de vefat etmiştir.

Ebû Müslim el-Keccî ve onun tabakasındaki olan kimselerden, en-Nakkâş'ın tefsirinde sadra şifa şeyler olmayıp genelde kıssalar olduğu, sadece Ömer ed-Dânî'nin onu övdüğü nakledilmiştir.

5.6. Ebû Ca'fer en-Nehhâs

Ahmed b. Muhammed el-Murâdî'dir. Meşhur edebiyatçı ve âlimlerdendir. Mısır'da doğmuş sonra Bağdat'a ve diğer bazı beldelere yolculuk yaparak Ahfeş, Zeccâc, İbnü'l-Enbâri ve Ebû Ali el-Kâlî gibi büyük âlim ve edebiyatçılardan ilim alarak uzmanlaşmıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra Mısır'a tekrar dönmüş ve h. 338 yılında vefat etmiştir. Kıymetli eserler kaleme almıştır. *Tefsîrû'l-Kur'ân*, *Kitâbu İ'râbi'l-Kur'ân*, *Kitâbu'l-Meânî* ve *Tabakâtu's-Şuarâ* bu eserlerdendir.

²⁴ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr b. Ebî'l-Abbâs el-Mehdevî (ö. 440), Tefsir ve kıraat âlimidir. Detaylı bilgi için bk. Tayyar Altıkulaç, "Mehdevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Vakfı Yay., 2003), 28/367-368 (ed.)

C. MÜFESSİRLERİN ÂDÂBI

Müfessirin aşağıda zikredilecek olan on beş ilmi en iyi seviyede bilmesi gerekmektedir. Bu ilimleri mükemmel şekilde öğrenmemiş kişilerin Kur'ân'ın tefsirine girişmesi dinen uygun değildir:

1. Lügat
2. Nahiv
3. Tasrîf
4. İştikâk
5. Meânî
6. Beyân
7. Bedî'
8. Kırâat
9. Usûlü'd-Dîn
10. Usûl-ü Fıkıh
11. Esbâb-ı Nüzul
12. Nâsîh ve Mensuh
13. Fıkıh
14. Mücmel ve Müphemlerin tefsirini açıklayan hadisler
15. İlmü'l-Mevhibe. İlmü'l-Mevhibe, Allah'ın ilmiyle amel kuluna ihsan ettiği bir ilimdir.

İşte bu on beş ilim, müfessirin her halükarda en üst seviyede ve mükemmel şekilde alması zorunlu bulunan ilimlerdenidir. Bununla birlikte tefsir ilmi için müfessirin diğer ilimleri de araştırması gerekmektedir.

Şurası da bilinmelidir ki Kur'ân tefsiri üç kısımdır.

Birincisi: Cenâb-ı Hakk'ın yarattıklarından hiç kimseye bildirmemiş olduğu ilimdir. Bu da kendi zatına, isim ve sıfatlarının hakikatlerine dair

Kur'ân'ın ihtiva ettiği sırlardır ki, bu alanda konuşmak kimse için uygun değildir.

İkincisi: Hak Teâlâ'nın Kur'ân'dan Hz. Peygamber'i vâkıf kıldığı sırlardır. Bu sırlar, Hz. Peygamber'e mahsus olduğundan dolayı bu alanda da ondan yahut onun izin verdiği ilim ehlerinden başkası konuşamaz. Bazıları surelerin başındaki Hurûf-u Mukattaa'nın bu kısımdan olduğunu söylemiştir.

Üçüncüsü: Allah'ın Kur'ân'da açık ve gizli manalardan ortaya çıkmasını istediği ilimlerdir ki, bunları Allah Hz. Peygamberine öğretmiş, ümmetine bildirmesine de izin vermiştir.

İşte bu üçüncü kısım da iki kısma ayrılmıştır.

1. Kısım: hakkında tafsilât ve açıklaması kesin bir biçimde rivâyete hasredilmiş şeyler: Esbâb-ı nüzul, nasih ve mensuh, kıraat, lugat, geçmiş ümmetlerin kıssaları ve meydana gelen şeylerin haberleri gibi.

2. Kısım: fikir yürütme yoluyla. Bir de lafızlardan istinbat etmek suretiyle alınabilen şeyler vardır ki, bu da iki kısma ayrılmıştır. Biri, halef ve selef âlimleri arasında izni ihtilafı olandır. Bu, müteşabih ayetlerin te'vilidir. Diğeri ise âlimler arasında üzerinde ittifak edilenlerdir. Bu da, ahkâm-ı asliyye ve fer'iyyenin, ahkâm-ı i'râbiyyenin istinbâtıdır. Burada ümmetin icması gerçekleşmiştir, çünkü zikredilen ahkâm kıyaslar üzerine mebnidir. Belagat ilimleri, nasihatlar, hikmetler ve işaretler de aynı şekilde olup ilim sahiplerinin ehliyetine göre bunların Kur'ân'dan istinbatı imkânsız değildir.

İşte bunlardan başka hakkında şer'î yasaklama söz konusu olan, Tefsîr bi'r-re'y/re'y ile tefsiridir ki, bu da beş çeşittir.

Birincisi: Tefsir yapmayı mümkün kılan ilimleri tahsil etmeksizin tefsire kalkışmak,

İkincisi: Manasını Allah'tan başka kimsenin bilmediği müteşabihi tefsir etmek,

Üçüncüsü: Bâtıl olduğu kesin olan mezhep tefsiridir ki, bunda mezhep asıl kılınıp, tefsir ona tabi kılınmak suretiyle yapılır,

Dördüncüsü: “Allah’ın bundan muradı şudur.” diye delilsiz olarak kat’i mana vermek,

Beşincisi: İstihsan ve hevâya tâbi olarak yapılan tefsirdir.

